

“DUNYO XALQLARI MADANIYATIDAGI UMUMIYLIK VA FARQLAR”

Abdullayeva Nasiba Alisher qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Xorijiy til va adabiyota 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dunyo xalqlari madaniyatidagi umumiylik va farqlar haqida fikr yuritiladi. Muallif madaniy qadriyatlar, urf-odatlar, diniy e’tiqodlar, san’at va kundalik turmush tarzidagi o‘xshashlik hamda farqlarni yoritgan. Shuningdek, globalizatsiyaning milliy madaniyatlarga ta’siri, madaniy aralashuv va xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunish masalalariga ham e’tibor qaratilgan. Maqola madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va milliy qadriyatlarni asrab-avaylash zarurligini asoslab beradi.*

Abstract: *This article discusses the commonalities and differences in the cultures of the peoples of the world. The author highlights the similarities and differences in cultural values, traditions, religious beliefs, art and everyday life. Attention is also paid to the impact of globalization on national cultures, cultural interference and mutual understanding between peoples. The article justifies the need to develop intercultural dialogue and preserve national values.*

Абстрактный: *В статье рассматриваются общие черты и различия в культурах народов мира. Автор подчеркивает сходства и различия в культурных ценностях, традициях, религиозных верованиях, искусстве и повседневном образе жизни. Также уделяется внимание влиянию глобализации на национальные культуры, вопросам культурного вмешательства и взаимопонимания между народами. В статье обосновывается необходимость развития межкультурного диалога и сохранения национальных ценностей.*

Kalit so'zlar: *Dunyo xalqlari, umumiylik, farq, madaniyat markazi, jamiyatdagi o'zaro munosabatlar, tarixiy xotira, jamiyat.*

Keywords: *Peoples of the world, commonality, difference, cultural center, social relations, historical memory, society.*

Ключевые слова: *Народы мира, общность, различие, культурный центр, социальные отношения, историческая память, общество.*

Insoniyat tarixining eng muhim jihatlaridan biri bu – madaniyatdir. Har bir xalqning o‘ziga xos urf-odatlar, tili, san’ati, diniy e’tiqodlari va kundalik hayot tarzi mavjud bo‘lsa-da, madaniyatlar o‘rtasida ayrim umumiyliklar ham kuzatiladi. Globalizatsiya jarayonlari esa turli millatlar madaniyatining bir-biriga ta’sirini yanada kuchaytirmoqda. Ushbu maqolada turli xalqlarning madaniyatidagi o‘xshashlik va farqlar tahlil qilinadi hamda ularning kelib chiqish sabablari yoritiladi.

Insoniyatni o‘rab turgan muxitning targ‘ibiy qismi bo‘lgan odamzodning yaratuvchilik qobiliyatini ko‘z-ko‘z qiladigan eng buyuk nematlar orasida madaniyat asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Unda odamzodning iqtidori, salohiyati va qobiliyati o‘zligini namoyon qiladi. Goxida olimlar, mutaxassislar o‘rtasida «Odamzod madaniyatni yaratishga qancha ko‘p etibor qaratgan bo‘lsa, madaniyat ham odamzodni shuncha ko‘p tarbiyalagan», degan fikrlarni ham eshitish mumkin. Tarixdan jamiyat taraqqiyotining muayyan davrlarida madaniyatning nixoyatda gullab-yashnagan davrlari bo‘lgani ma’lum. Masalan, qadimgi Yunonistonda miloddan ilgarigi VII-II asrlarda fan va madaniyat nixoyatda rivojlangan. O’sha davrda yashagan Suqrot, Aflotun, Arastu kabi unlab allomalarning nomlari insoniyat tarixiga abadiy muxrlangan. Hozirgacha insoniyat tarixini o‘rganadigan mutaxassislar bu davrdagi Yunoniston madaniyatini jahon sivilizatsiyasining beshiklaridan biri sifatida talqin etadilar. Dunyoda turli xalqlar mavjud va ular o‘rtasida farq ham o‘xshashlik ham mavjud. Quyida ayrim tarixiy davlatlar madaniyati va ular haqida qisqacha tavsiflar keltirilgan. Har bir davlatning san’ati, dini, me’morchiligi, adabiyoti va jamiyatdagi qadriyatlari yoritilgan:

Qadimgi Misr: Qadimgi Misr madaniyati diniy e’tiqodlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, mumiyolash, piramidalar va ibodatxona qurilishida namoyon bo‘lgan. Iyeroglif yozuvi va “O‘liklar kitobi” asosiy madaniy meros sanaladi. Haykaltaroshlik va devoriy rasmlar diniy va siyosiy mavzularga bag‘ishlangan. Ko‘p xudolik e’tiqodi (Ra, Osiris, Isis va h.k.)

Qadimgi Yunoniston. Yunonlar madaniyatining markazida falsafa, demokratiya, teatr va sport (Olimpiya o‘yinlari) turadi. Ularning madaniyati butun G‘arb sivilizatsiyasiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Sokrat, Platon, Aristotel kabi buyuk faylasuflari mavjud. Dorik, Ionik va Korinf uslubidagi ustunli ibodatxonalar juda katta maydonni egallagan.

Qadimgi Rim.Madaniyat xususiyatlari: Rimliklar Yunoniston madaniyatidan ilhom olgan, ammo amaliy yondashuv bilan huquq, muhandislik, harbiy tizimni rivojlantirgan.Yozma manbalari "Rim huquqi" va "12 ta jadval qonuni".Me'morchilikari kolizyey, akveduklar, amfiteatrlar hisoblanadi.

Qadimgi Xitoy (Han sulolasi davri).Konfutsiychilik va Taoizm madaniyatning asosiy asoslaridan hisoblangan. Xitoyliklar ipak, qog‘oz va chinni ishlab chiqarishda ilg‘or bo‘lgan. "Shijing" (Qo‘shiqlar kitobi), Konfutsiy asarlari,xitoy devori, saroy majmualari esa eng mashhur madaniy manbalari hisoblanadi

Temuriylar davlati.Markaziy Osiyo madaniyati gullab-yashnagan. Ilm-fan, adabiyot, me'morchilik yuksalgan.Samarqand va Hirot madaniyat markazlari bo‘lgan. Ulug‘bek rasadxonasi, Sherdor madrasasi, miniatyura san‘ati madaniy manbalari qatoridan joy olgan. Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy kabi buyuk siymolar yashab o‘tgan.

Abbosiylar xalifaligi.Madaniyat xususiyatlari: Islomiy uyg‘onish davri sanalib, fan, falsafa, tibbiyot, matematika rivojlangan.Bag‘dod – ilm-fan va madaniyat markazi."Bayt al-Hikma" (Donishmandlik uyi), Ibn Sino, Al-Xorazmiy asarlari juda muhim rol o‘ynaydi. Madaniyat nafaqat jamiyat hayotida muhim rol o‘ynaydi balki , boshqa sohalarida ham juda muhim hisoblanadi.Dunyo hayotida madaniyatning o‘rni nihoyatda muhim va keng qamrovli. Madaniyat — bu faqatgina san‘at, musiqa yoki kiyinish uslubi emas, balki u xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari, hayot tarzi va jamiyatdagi o‘zaro munosabatlar tizimini belgilovchi kuchdir. Quyida madaniyatning asosiy jihatlari va dunyo hayotidagi roli yoritilgan:

1. Jamiyatni shakllantiruvchi asos-Madaniyat — har bir xalqning tarixiy xotirasi, o‘zligini anglash va saqlash vositasidir. U milliy o‘zlikni belgilaydi va avloddan avlodga uzatiladi. Madaniy an‘analar jamiyatni birlashtiradi, barqarorlikni ta‘minlaydi.

2. Global muloqot va tinchlik kafolati-Madaniyatlararo muloqot xalqlar o‘rtasidagi anglashuv va bag‘rikenglikni kuchaytiradi. Har xil madaniyatga ega jamiyatlar o‘zaro hurmat asosida yashagan joyda ijtimoiy barqarorlik va tinchlik hukm suradi.

3.Taraqqiyot va innovatsiyaga turtki-Ilm-fan, texnologiya va iqtisodiy yuksalish ham madaniy muhit bilan chambarchas bog‘liq. Madaniyatga ochiq va ijodkorlikka moyil jamiyatlar yangi g‘oyalarni qabul qilish va rivojlantirishga qodir bo‘ladi.

4. Tarbiya va axloqiy mezonlar manbai-Madaniyat odamlarning axloqiy qarashlari, odob-axloq qoidalari va mehnatga munosabatini shakllantiradi. Har bir xalqning urf-odatlar va qadriyatlar farzandlar tarbiyasida muhim o‘rin tutadi.

5. Turizm va iqtisodga hissa-Ko‘plab mamlakatlarda madaniy meros obidalari va an‘analar turizmni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu esa iqtisodiy foyda keltirib, madaniy boyliklarni saqlash va targ‘ib qilishga xizmat qiladi. Madaniyat — bu insoniyatning ruhiy va ma‘naviy boyligidir. U xalqni xalq, jamiyatni jamiyat qiladi. Madaniyatni qadrlash va rivojlantirish — bu nafaqat o‘zligimizni asrash, balki jahon hamjamiyatida munosib o‘rin egallashning ham kafolatidir.

Dunyo xalqlari madaniyatidagi umumiylik ham o‘ziga xos. Umumiyliklar xalqlar orasidagi asosiy bog‘liqlikni ko‘rsatadi va madaniyatlararo tushunishni osonlashtiradi. Ularga e‘tibor qaratish tinch va hamkorlikka asos soladi. Quyidagi beriladigan ma‘lumotlar dunyo madaniyatlari o‘rtasidagi umumiyliklar keltirilgan:

Bayram va tantanalar— Har bir xalqda muhim voqealarni nishonlash uchun bayramlar bo‘ladi (masalan, yil boshini qarshi olish, hosil bayramlari, diniy marosimlar).—Ushbu bayramlarda odatda musiqa, raqs, maxsus taomlar va birgalikdagi yig‘ilishlar mavjud.

Oila va mehmondo‘stlik— Oilaviy qadriyatlar barcha madaniyatlarda asosiy o‘rin tutadi: ota-ona va bola, aka-uka, opa-singillar munosabatlari.

Mehmondo‘stlik — tashrif buyurgan mehmonni mukofotlash, unga ehtirom ko‘rsatish barcha xalqlarda umumiy.

Folklor va afsonalar— Har bir xalqda og‘zaki ijodiyot — ertaklar, afsonalar, maqollar, qo‘shiqlar bo‘lib, ular avloddan-avlodga o‘tadi. Ushbu folklor merosidan xalqlar tarbiyada axloqiy va madaniy qadriyatlarni egallaydi.

Axloqiy me‘yorlar va urf-odatlar— Yaxshilik qilmoq, kattalarga hurmat, yordam qo‘lini cho‘zish kabi axloqiy tamoyillar ko‘plab madaniyatlarda mavjud. Ushbu tamoyillar ijtimoiy nizomni mustahkamlaydi va jamoaviy birdamlikni ta‘minlaydi.

San‘at va hunarmandchilik— Har bir madaniyatda bezakli hunarmandchilik (to‘qimachilik, sopolsozlik, yog‘och o‘ymakorligi) an‘anasi bor. Musiqa va raqs turlari ham o‘xshash funksiyani (nafas olib berish, birlashish, ruhiy ko‘tarinish) bajaradi.

Diniy va ma‘rifiy tizimlar— Xuddi turli nomlarda bo‘lsa-da, barcha xalqlarda inson va borliq o‘rtasidagi munosabatni tushuntiruvchi e‘tiqod tizimi mavjud. Diniy

marosimlar — tug‘ilish, to‘y, dafn marosimlari — ham deyarli barcha madaniyatlarda uchraydi.

Mehnat va iqtisodiy faoliyat— Ish bo‘lishi, ozuqa ta‘minoti, mulk va resurslarni boshqarish — bular har bir jamiyatda tartibga solingan. Mehnat bilan bog‘liq marosimlar (masalan, dehqonlik bog‘lanish marosimi) ham umumiy.

Til va signallar— Til vositasi bilan insonlar fikr almashadi, bilim uzatadi, tuyg‘ularini ifodalaydi. Qolaversa, imo-ishora, tana tili elementlari ham ko‘plab madaniyatlarda umumiy kontseptsiyalarga ega. Umumiy bayram va tantanalar, oilaviy qadriyatlar, folklor, axloqiy me‘yorlar, san‘at-hunarmandchilik, e‘tiqod tizimlari, mehnat marosimlari hamda til va imo-ishora elementlari dunyo xalqlarining madaniyatida yagona ulushni tashkil etib, insoniyatni bitta jamoa sifatida bog‘laydi, bir-birimizni yaxshiroq tushunishga va hamjihatlikda yashashga undaydi.

Har bir xalq o‘ziga xos tarix, geografik joylashuv, diniy e‘tiqod, iqlim va hayot tarzi asosida o‘z madaniyatini shakllantiradi. Shu sababli, dunyo xalqlari madaniyati o‘rtasida ko‘plab farqlar mavjud. Bu farqlar insoniyat madaniy merosining rang-barangligi va boyligidan darak beradi. Avvalo, urflar va marosimlar har bir xalqda turlicha ifodalanadi. Masalan, to‘y marosimlari — Sharq mamlakatlarida ko‘p kunlik bazmlar bilan o‘tsa, G‘arbda kamtarona oilaviy yig‘in sifatida o‘tadi. Yoki, Hindistonda mehndi (xina bilan bezash) to‘y oldi marosimi bo‘lsa, bu odat boshqa madaniyatlarda mavjud emas. Oziq-ovqat va ovqatlanish madaniyati ham xalqdan xalqqa farq qiladi. Musulmon xalqlari halol go‘sht iste‘mol qilsa, ayrim Osiyo xalqlarida dengiz mahsulotlari yoki hatto hasharotlar ham odatiy ovqat hisoblanadi. Ovqat pishirish usuli, ovqatlanishdagi odob-axloq ham madaniy tafovutdir. Til va ifoda vositalari madaniyat farqlarining asosiy ko‘rinishlaridan biridir. Har bir tilda muayyan iboralar, metaforalar, odob saqlash shakllari mavjud. Masalan, yaponlar muloqotda ko‘proq jim turish va ishora qilish orqali hurmat bildiradi, G‘arbda esa ochiqchasiga fikr aytish qadrlanadi. Kiyim-kechak ham madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni yaqqol ko‘rsatadi. Milliy liboslar — sari (Hindiston), kimono (Yaponiya), do‘ppi va atlas (O‘zbekiston) kabi kiyimlar har bir xalqning o‘ziga xosligini aks ettiradi. Din va e‘tiqodlar madaniyat farqlarining eng chuqur qatlamlaridan biridir. Har bir xalqning dunyoqarashi, hayot va o‘limga bo‘lgan munosabati, urf-odatlar asosan e‘tiqodga asoslanadi. Shu sababli, bir voqeaga bo‘lgan munosabat yoki qadriyatlar tizimi ham bir-biridan sezilarli darajada farq qilishi mumkin. San‘at va

adabiyotda ham farqlar mavjud: Yevropa mumtoz musiqasida orkestr va simfoniyalar muhim o‘rin tutsa, Sharq musiqasida sozandalar va maqom an‘analari kuchli. Adabiyotda esa, turli madaniyatlarda ifoda uslubi, obrazlar va hikoya qilish shakli bir-biridan farq qiladi.

Xulosa: Dunyo xalqlari madaniyati turli va betakror bo‘lishi bilan birga, ko‘plab umumiy jihatlarga ham ega. Insoniyat tarixida har bir xalq o‘z tajribasi, qadriyatlari va urf-odatlarini asosida madaniy hayotini shakllantirgan. Shunga qaramay, ular orasida insoniylik, jamiyat, axloq, urf-odat, san‘at, diniy e‘tiqod, til va oilaga e‘tibor kabi umumiy elementlar mavjud. Umumiyliklar xalqlarni birlashtiradi, farqlar esa har bir madaniyatga betakrorlik, o‘ziga xoslik baxsh etadi. Masalan, to‘y marosimlari butun dunyoda mavjud bo‘lsa-da, ularning o‘tkazilish shakli har bir madaniyatda boshqacha. Ovqatlanish, kiyinish, tabiatga munosabat, san‘atga bo‘lgan yondashuvda ham shu holat kuzatiladi. Bu farq va o‘xshashliklar birgalikda insoniyat madaniy merosini boyitadi. Xalqlar o‘rtasida o‘zaro hurmat, madaniyatlararo muloqot, bag‘rikenglik madaniy farqlarni tushunishdan boshlanadi. Umumiylik bizni bog‘lasa, farqlar bizni boyitadi. Shuning uchun madaniyatlar o‘rtasidagi farqni na ziddlik, na ustunlik sifatida qabul qilish kerak, balki bu xilma-xillikni insoniyat boyligi sifatida ko‘rish lozim. Madaniyatlar orasidagi umumiylik xalqlarning bir-biriga yaqinlashishiga, farqlar esa ular o‘zligini saqlab qolishiga xizmat qiladi. Shu sababli, har bir madaniyatga hurmat bilan qarash, uni o‘rganish va anglash — global jamiyatda tinchlik va barqarorlikning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova Diyora. “Dunyo xalqlari madaniyatidagi umumiylik va farqlar. 1–6-bet.
2. Abdullayev M., Umarov E. “Madaniyatshunoslik asoslari.” Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, 2010. 12–25-bet.
3. Qodirova L.B. – “Jahon sivilizatsiyalari tarixi” 2015. Guliston. 25–50-bet.
- 4 “Madaniyat tushunchasi va uning qonunlarimizda mustahkamlanishi” Arziqulov Elboy Azim o‘g‘li. 2023.

5.Aralovna, Ochilova Guzal, et al. "Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes." Journal of Survey in Fisheries Sciences 10.1S (2023): 5000-5006.

6.Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35.

7.Omonov, Bakhodir Nurillaevich, Go‘zal Aralovna Ochilova, and Sitora Ayonovna Azamova. "SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN." World of Scientific news in Science 1.3 (2023): 15-28.

8.Ayonovna, Azamova Sitora. "The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization." Global Scientific Review 13 (2023): 7-10.

9.Ayonovna, Azamova Sitora, and Pirimov Lerik Xudoyberdi o‘g‘li. "EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ‘." TADQIQOTLAR. UZ 40.4 (2024): 135-139..

10.Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35..

11.Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.

12.Azamova S. EKOLOGIK TA‘LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.